

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و فساد اداری

دکتر مهدی خلف خانی*

چکیده

فساد، پدیده جهانی است و قدمتی به اندازه دولت و انسان دارد. امروزه کشور یا اجتماعی وجود ندارد که مدعی داشتن نظام با سلامت تمام‌عیار اداری و اجتماعی شود. اگرچه سطح فساد اداری و اجتماعی از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است، اما همه نظام‌ها با سطوحی از فساد مواجه هستند. آنچه میزان فساد را از نظامی به نسبت نظام دیگر متمایز می‌نماید، تفاوت در ابتکارات انسانی، نوع نظام و ساخت فرهنگی، نظام‌های ارزشی و اعتقادی، باورهای ملی و تدابیر نهادی کارگزاران انسانی است. در مورد مبارزه با فساد، دو دسته نظریه اساسی توسعه یافته حول اندیشه‌های بدبینان و خوشبینان متمرکز شده است. دسته اول هر گونه اقدام و ابتکاری را برای پایان فساد اداری، تلاش بی‌فایده می‌دانند و گروهی دیگر باور دارند که فساد را می‌توان مانند بیشتر پدیده‌های موجود در اجتماع از طریق خرد دسته جمعی، ابتکارات نهادی، تغییر تدریجی ساختارهای اقتصادی و فرهنگی و سرمایه اجتماعی و در جریان یک فرآیند کاهش داد. این مقاله ضمن تأکید به دیدگاه دوم، معتقد است که فساد ضمن اینکه ریشه در خود نهادها دارد، از عوامل اجتماعی و محیط اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. نویسنده ضمن تأکید بر اهمیت تأثیرگذار فرهنگ و اجتماع و به ویژه سرمایه‌های اجتماعی در توسعه فساد اداری، معتقد است با ابتکارات فرهنگی و فناوری می‌توان فساد را کنترل نمود.

واژگان کلیدی

سرمایه اجتماعی، خاص‌گرایی، عام‌گرایی، هزینه، اعتماد، همکاری، فساد

Email: Mehdkh47@yahoo.com

*استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

تاریخ پذیرش: ۸۸/۰۵/۱۷

تاریخ ارسال: ۸۸/۰۳/۳۱

فصلنامه راهبرد / سال هجدهم / شماره ۵۲ / زمستان ۱۳۸۸ / صص ۴۹-۵۵

۱- مقدمه

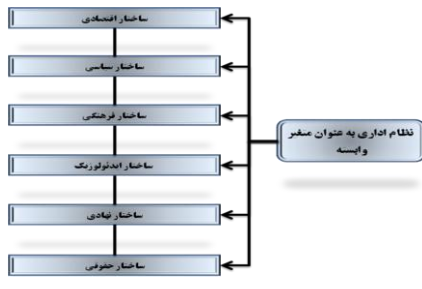
فساد، پدیده نوینی نیست و رشد، تکوین و توسعه آن قدمتی به اندازه تاریخ اجتماعات انسانی و تاریخ سازمان‌ها و نهادها دارد. همه اجتماعات دارای سطوح و لایه‌هایی از فساد بوده‌اند و می‌توان به جرأت ادعا نمود که تاریخی از حیات انسانی یافت نمی‌شود که فاقد فساد به اشکال متعدد نباشد. از این روی بایستی اذعان نمود که فساد، پدیده همه‌گیر و جهانی است. امروزه هیچ کشوری حتی دموکرات‌ترین و یا توتالیترترین، آزادترین و ناآزادترین، توسعه یافته‌ترین تا عقب‌مانده‌ترین کشورها، نظام اداری کشورشان را از تمامی جهات دارای سلامت اداری کامل نمی‌دانند. یعنی تمامی سیستم‌های اداری دنیا دارای درجات، سطوح و لایه‌هایی از فساد هستند. فساد در هر سیستمی بر اساس صورتبندهای^۱ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، اشکال خاصی به خود می‌گیرد که می‌توان آنها را در نظام‌های متعدد به شکل رشوه برای انجام کار یا اخذ امتیازات، پاداش برای حسن خدمت، بی‌احترامی به ارباب رجوع اداری، سوء

استفاده از اسناد و مدارک موجود در راستای منافع شخصی یا فامیلی یا گروه‌های قومی، نژادی یا طبقه خاص، خرید کارگزاران اداری، به کارگیری کارگزاران و اموال سازمان به نفع منافع شخصی، دستکاری اسناد، فروش اسناد دولتی، کم‌کاری، دستکاری در اسناد مناقصات و فروش خدمات، حیف و میل اموال عمومی، فراموشی وظایف سازمانی در اداره و رفیق بازی اداری مشاهده نمود.

نظام اداری اگر فاقد سلامت اداری باشد، ریشه در دو دسته از عوامل اساسی دارد. یعنی یک قسمت از عوامل درون‌سازمانی چون مقررات، قوانین، نیروی انسانی، ساختار تشکیلاتی و ابتکارات موجود نهادی برای رفع فساد است و دسته‌ای از عوامل برون‌سازمانی هستند. یعنی همان‌گونه که بیماری انسان ناشی از محیط بیرونی مساعد رشد بیماری است (واژه بسیار شایع در ادبیات پزشکی محیط کشت بیماری و بحث‌های علوم آزمایشگاهی به نام محیط کشت^۲ به معنی محیط‌های مساعد کشت بیماری‌هاست)، محیط بیرونی اداره نیز می‌تواند شرایط نامناسبی را برای نظام اداری و آسیب نظام اداری فراهم آورد. نظام اداری به شدت از

شکل شماره ۱-۱: ارتباط متقابل ساختارهای مستقل با نظام اداری به

عنوان متغیر وابسته

هدف این مقاله عبارت است از:

- بررسی تأثیر محیط بیرونی و سرمایه‌های اجتماعی بر فساد اداری. از آنجا که نظام اداری در تعامل روزانه با محیط اجتماعی و افراد است، متأثر از فعل و انفعالات محیط اجتماعی است. هر قدر محیط اجتماعی دارای سلامت بیشتری باشد، محیط اداری نیز متأثر از این موضوع از سلامت بیشتری برخوردار خواهد بود.
- درک وضعیت محیط اجتماعی اداره در ایران بر اساس میزان سرمایه اجتماعی (توصیف)؛
- بررسی میزان بهره‌مندی از سرمایه‌های اجتماعی در کشور، برای مبارزه با مفساد اداری (توصیفی)؛

محیط بیرونی تأثیر پذیرفته و بر آن تأثیر می‌گذارد. به عبارتی دیگر، بین نظام اداری و ساختارهای دیگر وابستگی ارگانیکی وجود دارد.

از دید برخی صاحب‌نظران، سیستم اداری، یک متغیر مستقل نیست و بالا بردن کارایی آن و رفع فساد از آن نیازمند توجه به عوامل ساختاری متعددی است. بدون شک کارکرد هر یک از ساختارها می‌تواند در کارایی و یا عدم کارایی نظام اداری مؤثر باشد، از این بابت که داده‌های نظام اداری به جامعه و محیط نظام مربوط می‌گردد. از این روی دگرگونی در نظام اداری در خلاء میسر نمی‌گردد و این امر می‌باید با در نظر گرفتن متغیرهای گوناگون بررسی شود. (عبدالعلی، ۱۳۷۳، ص ۹۰)

بدین ترتیب، درک مسئله فساد در نظام اداری به درک محیط اجتماعی نظام اداری و دیگر ساختارهای مؤثر بر فعالیت آن وابسته است. می‌توان برای تشریح این موضوع از شکل زیر برای نشان دادن ارتباط متقابل این ساختارها با نظام اداری استفاده نمود.

- تعیین برخی از سرمایه‌های اجتماعی کشور و نوع و میزان بهره‌مندی از این سرمایه‌ها برای ایجاد سلامت اداری؛
- نشان دادن اهمیت سرمایه اجتماعی و سایر توانایی‌های نرم^۳ (برای نمونه اعتماد به کارگزاران و شهروندان و نیز تعهد درونی به قوانین یا قانونگرایی، همکاری، مشارکت نهادهای مدنی و رسانه‌های دسته جمعی) در کاهش فساد اداری (تبیین)؛
- بررسی چگونگی تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر فساد اداری (تبیین - چرایی و چگونگی)؛
- بررسی چگونگی مواجهه نظام اداری به دلیل عدم بهره‌مندی مناسب از سرمایه اجتماعی با مسئله فساد (تبیین)؛
- بررسی نقش و سهم مشارکت مردم، سازمان‌های مردمی، جوامع محلی، اجتماعات محلی، سازمان‌های مردم نهاد، در برنامه‌های فسادزدایی در ایران؛
- بررسی میزان توجه به عوامل فرهنگی و اجتماعی در ابتکارات دولت در زمینه مبارزه با مفاسد؛
- بررسی انگاره‌های عمومی مردم از نظام اداری ایران؛
- بررسی میزان آمادگی مردم و فرصت‌های لازم برای مشارکت در برنامه‌های فسادزدایی در ایران؛
- بررسی اهمیت و جایگاه مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که مانع پیگیری امور مردم از راه‌های غیر متعارف و غیر قانونی می‌گردد (از جمله تعهد، ترس، اعتماد، الزامات قانونی و هنجارها، ارزش‌ها، نظارت‌های سازمانی، نظارت‌های غیر سازمانی و غیر دولتی).
- از این رو و با توجه به این دغدغه‌ها، سؤالات اصلی این مقاله عبارت است از:
 - محیط اجتماعی در ایران دارای چه سرمایه اجتماعی مثبت و منفی لازم برای سلامت اداری و فساد اداری است؟
 - چرا مردم برای مبارزه با فساد با یکدیگر و دولت و یا سازمان‌های مستقل دیگر همکاری نمی‌کنند؟
 - به چه دلیل در انجام کارهای اداری خود به دنبال راه‌های غیر متعارف هستند؟
 - جایگاه هنجارها، ترس، ارزش‌ها و وجدان در مسئله فساد اداری چیست؟
 - چرا عده‌ای از مردم به دنبال اجرا و پیگیری امور قانونی خود در اداره نیستند؟

از دیدگاه فوکویامایی، موانع اساسی توسعه کشورها نه موانع اقتصادی، بلکه میزان سرمایه اجتماعی آنهاست و به هنجارهای مشترک و سرمایه مثبت در هر اجتماع بستگی دارد.

از دید کلاوس اوفه، شالوده اقتصاد سیاسی و عملکرد نهادهای حاکم بر آن بر پشتوانه انگارها، ادراکات و پیش‌بینی‌های مردم در برابر یکدیگر استوار است. (تاجبخش، ۱۳۸۴، ص ۲۰۹)

از دیدگاه ادوارد بانفلد، خانواده‌گرایی غیر منطقی و تأکید بر خانواده در ارتباطات اجتماعی مانع اساسی برای توسعه است. (هریسون و هانتینگتون، ۱۳۸۳، صص ۲۳۶-۲۳۷)

از دید اوفه، اعتماد زمینه برای همکاری آتی است. بدون اعتماد به شهروندان، کارمندان در مورد عدم فراموشی وظایف قانونی آنها، نمی‌توان امید به همکاری آتی برای توسعه داشت.

از دید مک‌لنن، تحقق نظم در هر اجتماعی، بستگی به تحقق سه زگوند و سه پریم اساسی برای شکل‌گیری ماتریس نظم دارد. این سه پریم شامل تعهد خانوادگی و ناشی از ارتباطات،

- جایگاه قانون و حکومت قانون و نهادهای نظارت‌کننده و رسیدگی به جرائم کارکنان و اداره از دیدگاه مردم چگونه است؟
- پیامدهای داشتن و نداشتن سرمایه‌های اجتماعی مثبت بر فساد اداری چیست؟
- چگونه نظام اداری متأثر از میزان کم سرمایه اجتماعی برای اجرای برنامه‌های فسادزدایی اداری با موانع مواجه می‌گردد؟

۲- چارچوب نظری

- رویکرد نظری این نوشتار، رویکرد اجتماعی و مبتنی بر نظریه آزمایی است. در این زمینه از مجموعه‌ای از نظریات استفاده شده که مشتمل بر نظریات ساختی کارکردی و نظریه سرمایه اجتماعی و متکی بر آزادی اندیشمندی چون، امیل دورکهایم، بانفلد، مرتون، اوسلانر، پارسونز، فرانسیس فوکویاما، مک‌لنن و کلاوس اوفه می‌باشد. استنتاجات و قضایای نظری استخراج شده از این نظریه‌ها به صورت زیر ارائه می‌گردد.

۲-۱- استنتاجات نظری

- از دید اوسلانری، خانواده‌گرایی غیر منطقی شاخصی برای اعتماد خاص‌گرایانه و مانع اساسی توسعه هر کشور است. (غفاری، ۱۳۸۶، ص ۱۸۸)

نظارت شخص ثالث و قانونی و تعهد درونی است. از این رو تعهد درونی به عنوان عامل سوم نقش کلیدی و اساسی برای تحقق ماتریس نظم و در این پروژه ماتریس سلامت اداری دارد.

از دید پارسونز، تصورات خاص گرایانه از نظام اداری در مقابل تصورات عام گرایانه به عنوان یکی از متغیرهای الگویی متمایزکننده جوامع توسعه یافته از توسعه نیافته است.

از دید فرانسیس فوکویاما، سرمایه اجتماعی هر گونه همکاری مردم برای اهداف مشترک بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای غیر رسمی است که افراد در آن سهیم هستند.

از منظر فوکویاما، سرمایه اجتماعی با وجه بیرونی‌سازی مفرط می‌تواند به جای آنکه به عنوان عاملی برای توسعه عمل نماید، به دردسر برای توسعه تبدیل گردد. خانواده سالاری، قوم و خویش پرستی و فامیل‌خواهی، نمونه‌ای از سرمایه منفی اجتماعی هستند.

سرمایه اجتماعی هنجارها و ارزش‌های تقسیم‌شده‌ای است که همکاری جمعی را توسعه می‌دهد و در روابط واقعی

اجتماعی تجلی و نمود می‌یابد. سرمایه اجتماعی شامل هر نوع همکاری مردم برای اهداف مشترک بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای غیر رسمی است که در آن سهیم هستند است. (Fukuyama, 2002, p.23)

از دید پاتنامی، سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌هاست که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارآیی جامعه را بهبود بخشند.

فساد اداری نتیجه عدم تفکیک امور خصوصی از امور عمومی در جامعه است. مردم در اداره به همان گونه رفتار می‌کنند که در امور خصوصی عمل می‌نمایند. این موضوع موجب بحران در اداره می‌گردد. (روزا اکرمین) از سوی دیگر وجود و غالب بودن خاص‌گرایی، هزینه (سرعت، زمان، هزینه جزایی) را پایین آورده و باعث گرایش مردم به امور غیر قانونی می‌گردد.

پایین آمدن هزینه انجام امور از طریق فساد (سرعت، هزینه زمانی، هزینه مالی انجام امور، حرمت ارباب رجوع) انجام غیر متعارف امور در اداره را تشویق و

بی‌اعتمادی به روندهای متعارف قانونی را افزایش می‌دهد. (نظریه بازی‌ها و سرمایه اجتماعی و نظریه بسیج) (۱)

۳- فرضیه‌های تحقیق

با توجه به چارچوب نظری، فرضیه‌های این تحقیق عبارت است از:

فرضیه اول:

بین سرمایه‌های اجتماعی و همکاری برای مبارزه با مفاسد اداری، همبستگی مستقیم وجود دارد.

سرمایه اجتماعی ← اعتماد عمومی

← همکاری برای رفع فساد اداری

فرضیه دوم:

بین خاص‌گرایی در محیط اجتماعی و اداری ایران و فساد اداری همبستگی مستقیم وجود دارد.

خاص‌گرایی ← عدم تمایز ساختاری

← فساد اداری

فرضیه سوم:

بین باور مردم به جدی بودن اقدامات دولت برای مبارزه با فساد و جری شدن کارمندان خاطی و تضعیف وجه نظارتی نهادهای نظارتی و تضعیف نظارت و رسیدگی به تخلفات و همکاری برای رفع فساد ارتباط وجود دارد. (روزا اکرم‌ن)

باور به جدی بودن اقدامات دولت برای مبارزه با فساد ← همکاری برای رفع فساد اداری
فرضیه چهارم:

انجام غیر متعارف امور اداری شهروندان از طریق سفارش، پارتی، رشوه و غیره (سرمایه منفی اجتماعی)، دارای هزینه پایین‌تری از انجام امور از طرق قانونی است و این امر رویه‌های غیر متعارف را تشویق و بی‌اعتمادی به روندهای متعارف قانونی را افزایش می‌دهد. (نظریه بازی‌ها و سرمایه اجتماعی)

هزینه پایین انجام امور در اداره از طریق رشوه و سفارش ← توسعه رویه‌های غیر قانونی

۴- روش شناسی

روش اساسی در انجام این تحقیق، روش ترکیبی (کمی و کیفی) شامل روش پیمایشی، تحلیل ثانویه، مطالعات اسنادی است. روش پیمایشی روشی اساسی گردآوری و تحلیل داده‌های بیشتر اطلاعات این تحقیق است. در این روش از ۵۰۰ نفر (صد نفر از نمونه‌ها شامل مراجعه‌کنندگان به مناطق شهرداری هستند که به صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند) از پاسخگویان

همبستگی‌ها

همکارهای مشترک	همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	همکاری برای مبارزه با فساد اداری
۲۸۴	۱	۰	۰
۰	۰	۰	۰
۴۰۰	۴۰۰	۰	۴۰۰
۱	۰	۰	۰
۰	۰	۰	۰
۴۰۰	۴۰۰	۰	۴۰۰

** Correlation is Significant at the 0.01 level (2-tailed).

بین هنجارهای مشترک (از نوع مثبت چون پاسخ داده‌ها به سؤالات این فرضیه نمره هنجار مثبت را گرفته‌اند. مراجعه به جدول فراوانی هنجارهای مشترک) و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با $0/284$ است و هرچه به یک نزدیک‌تر باشد، رابطه قوی‌تر می‌باشد و سطح معناداری آن نیز برابر با $0/0001$ است و چون سطح معناداری از $0/05$ کمتر است، پس آزمون را می‌توان معنادار دانست.

نتیجه: بین هنجارهای مشترک و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری حتی در سطح $0/01$ وجود دارد. تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

که به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند، خواسته شد به تعدادی پرسش پاسخ دهند. این پاسخ‌ها، داده‌های تحقیق را تشکیل دادند. پیمایش در این پروژه به معنی تکنیک جمع‌آوری اطلاعات نیست. هر چند در آن عمدتاً از پرسشنامه استفاده می‌شود، اما فنون دیگری از قبیل مصاحبه عمیق و ساخت‌مند، تحلیل محتوا، مطالعات طولی از اجزای این روش به شمار می‌رود. (دواس، ۱۳۷۶، ص ۱۳)

۵- نتایج پیمایش انجام شده

تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

فرض ۱- بین هنجارهای مشترک و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

تعداد	انحراف معیار	میانگین	همکاری برای مبارزه با فساد اداری
۴۰۰	۲۵,۴۶۰۴۰	۱۹۳,۵۶۰۰	همکارهای مشترک
۴۰۰	۱۱,۷۷۲۶۴	۴۶,۲۶۲۵	همکارهای مشترک

فرض ۲ - بین عام‌گرایی و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

تعداد	انحراف معیار	میانگین
۴۰۰	۲۵.۴۶۰۴۰	۱۹۳.۵۶۰۰
۴۰۰	۵.۰۶۴۲۵	۳۳.۱۹۷۵

فرض ۳ - بین اعتماد به قانون و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

تعداد	انحراف معیار	میانگین
۴۰۰	۲۵.۴۶۰۴۰	۱۹۳.۵۶۰۰
۴۰۰	۳.۲۷۵۴۱	۱۰.۰۷۷۵

Correlations

		همکاری برای مبارزه با فساد اداری	خاص‌گرایی
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	۱	.۵۵۷۵۵
	سطح معناداری	.	.۰۰۰
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰
خاص‌گرایی	ضریب همبستگی پیرسون	.۵۵۷۵۵	۱
	سطح معناداری	.۰۰۰	.
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰

** Correlation is significant at the 001 level (2-tailed).

همبستگی‌ها

اعتماد به قانون	همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	تعداد
۳۷۳**	۱	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	۴۰۰
۱	.۳۷۳**	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	۴۰۰
.	.	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	۴۰۰

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

بین اعتماد به دیگران مبنی بر اینکه آنها نیز قانون را رعایت می‌کنند و از فرصت‌ها به نفع خود استفاده نمی‌کنند و

بین عام‌گرایی و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با ۰/۵۵۷ است و هرچه به یک نزدیک‌تر باشد، رابطه قوی‌تر می‌باشد و سطح معناداری آن نیز برابر با ۰/۰۰۰۱ است و چون سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است، پس آزمون را می‌توان معنادار دانست.

نتیجه: بین عام‌گرایی و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ وجود دارد.

تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با $0/557$ است و هرچه به یک نزدیک تر باشد، رابطه قوی تر می باشد و سطح معناداری آن نیز برابر با $0/0001$ است و چون سطح معناداری از $0/05$ کمتر است، پس آزمون را می توان معنادار دانست.

نتیجه: بین اعتماد به دیگران مبنی بر رعایت قانون و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری حتی در سطح $0/01$ وجود دارد.

تحلیل استنباطی داده ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

فرض ۴ - بین جدیت نهادهای نظارت بر افعال کارمندان و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

	میانگین	انحراف معیار	تعداد
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	۱۹۳,۵۶۰۰	۲۵,۴۶۰۴۰	۴۰۰
جدیت	۵۰,۵۸۵۰	۸,۹۵۶۷۵	۴۰۰

همبستگی ها

		همکاری برای مبارزه با فساد اداری	جدیت
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	۱	$0/663^{**}$
	سطح معناداری	۰	۰۰۰
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰
جدیت	ضریب همبستگی پیرسون	$0/663^{**}$	۱
	سطح معناداری	۰۰۰	۰
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

بین جدیت نهادهای نظارتی بر افعال کارمندان و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با $0/663$ است و هرچه به یک نزدیک تر باشد، رابطه قوی تر می باشد و سطح معناداری آن نیز برابر با $0/0001$ است و چون سطح معناداری از $0/05$ کمتر است، پس آزمون را می توان معنادار دانست.

نتیجه: بین جدیت نهادها نظارتی بر افعال کارمندان و همکاری و مبارزه با مفاسد

بین هزینه و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با ۰/۵۷۳ است و هرچه به یک نزدیک تر باشد، رابطه قوی تر می باشد و سطح معناداری آن نیز برابر با ۰/۰۰۱ است و چون سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است، پس آزمون را می توان معنادار دانست.

نتیجه: بین هزینه و همکاری و مبارزه با مفاسد اداری رابطه معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. تحلیل استنباطی داده ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

فرض ۶ - بین وجدان و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

	میانگین	انحراف معیار	تعداد
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	۱۹۳,۵۶۰۰	۲۵,۴۶۰۴۰	۴۰۰
وجدان	۱۶,۳۸۰۰	۳,۴۲۱۹۷	۴۰۰

اجتماعی رابطه معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ وجود دارد.

تحلیل استنباطی داده ها از طریق آزمون همبستگی پیرسون:

فرض ۵ - بین هزینه و همکاری و مبارزه با مفاسد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

	میانگین	انحراف معیار	تعداد
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	۱۹۳,۵۶۰۰	۲۵,۴۶۰۴۰	۴۰۰
هزینه	۵۳,۴۰۲۵	۸,۴۱۲۳۴	۴۰۰

همبستگی ها

	همکاری برای مبارزه با فساد اداری	هزینه
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	۰,۵۷۳**
	سطح معناداری	۰,۰۰۰
	تعداد	۴۰۰
هزینه	ضریب همبستگی پیرسون	۰,۵۷۳**
	سطح معناداری	۰,۰۰۰
	تعداد	۴۰۰

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

همبستگی‌ها

		همکاری برای مبارزه با فساد اداری	وجدان
همکاری برای مبارزه با فساد اداری	ضریب همبستگی پیرسون	۱	۰.۳۲
	سطح معناداری	۰	۵۳۰
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰
وجدان	ضریب همبستگی پیرسون	۰.۳۲	۱
	سطح معناداری	۰.۵۳۰	۰
	تعداد	۴۰۰	۴۰۰

تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون

همبستگی پیرسون:

بین سن و میزان درآمد با همه عامل‌ها

رابطه معناداری وجود دارد؟

آمار توصیفی

	میانگین	انحراف معیار	تعداد
سن	۳۴,۷۴	۱۲,۴۵۰	۴۰۰
میزان درآمد/خانوار هزار تومان	۳۵۳,۸۳	۲۸۶,۹۰۹	۴۰۰

میانگین سن افراد برابر ۳۴/۷۴ و

میانگین درآمد آنها ۳۵۳/۸۳ بوده است.

از نظر قدرت رابطه همبستگی در رابطه

عامل‌ها با سن:

هیچ‌یک از عامل‌ها به جز عامل مبارزه

با فساد با سن رابطه معناداری ندارند.

از نظر قدرت رابطه همبستگی در رابطه

عامل‌ها با میزان درآمد:

هیچ‌یک از عامل‌ها به جز اعتماد به

قانون که یک رابطه عکس با میزان درآمد

دارد، رابطه معناداری ندارند.

بین ترس و همکاری و مبارزه با مفاسد

اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر با

۰/۰۳۲ است و هرچه به یک نزدیک‌تر باشد،

رابطه قوی‌تر می‌باشد و سطح معناداری آن

نیز برابر با ۰/۵۳۰ است و چون سطح

معناداری از ۰/۰۵ بیشتر است، پس آزمون را

نمی‌توان معنادار دانست.

نتیجه: بین ترس و همکاری و مبارزه با

مفاسد اجتماعی رابطه معناداری در سطح

۰/۰۵ وجود ندارد.

Correlations

		وضیعت تأهل	شغل	تحصیلات	جنسیت
اسپیرمن	هنجارهای مشترک	ضریب همبستگی	-.۱۱	-.۰۵	-.۲۸
		ضریب همبستگی	.۶۹۹	.۹۲۷	.۷۲۰
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	خاص گرایی	ضریب همبستگی	-.۰۶	-.۰۵	-.۰۹۲
		ضریب همبستگی	.۹۰۸	.۹۱۶	.۶۲
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	اعتماد به قلمون	ضریب همبستگی	-.۵۷	-.۰۶	-.۱۲
		ضریب همبستگی	.۲۵۴	.۹۰۰	.۷۹۴
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	حذیت	ضریب همبستگی	-.۱۰	-.۲۲	-.۲۲
		ضریب همبستگی	.۸۳۵	.۶۴۲	.۶۷۷
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	هزینه	ضریب همبستگی	.۱۴	-.۲۲	-.۱۰۵
		ضریب همبستگی	.۷۸۲	.۵۲۴	.۲۷
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	وختان	ضریب همبستگی	-.۱۷	-.۱۸	-.۱۳۷
		ضریب همبستگی	.۷۲۱	.۷۱۶	.۰۰۹
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰
	مکاری برای مبارزه و فاد اداری	ضریب همبستگی	-.۲۲	-.۲۴	-.۲۵
		ضریب همبستگی	.۵۱۴	.۴۹۹	.۶۸۷
		معادله	۴۰۰	۴۰۰	۴۰۰

** Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

Correlations

		میزان درآمد خانوار هزار تومان	سن
هنجارهای مشترک	ضریب همبستگی	-.۵۹	-.۲۸
	ضریب همبستگی	.۲۴۰	.۵۷۷
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
خاص گرایی	ضریب همبستگی	-.۱۱	-.۵۷
	ضریب همبستگی	.۸۲۲	.۲۵۴
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
اعتماد به قلمون	ضریب همبستگی	-.۲۶۲	-.۵۸
	ضریب همبستگی	.۰۰۰	.۲۴۸
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
حذیت	ضریب همبستگی	-.۰۶	-.۴۲
	ضریب همبستگی	.۸۹۸	.۴۰۳
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
هزینه	ضریب همبستگی	-.۰۶	-.۱۸
	ضریب همبستگی	.۸۹۸	.۷۱۹
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
وختان	ضریب همبستگی	-.۲۲	-.۲۷
	ضریب همبستگی	.۵۱۲	.۴۶۲
	معادله	۴۰۰	۴۰۰
مکاری برای مبارزه و فاد اداری	ضریب همبستگی	-.۶۲	.۱۱۶
	ضریب همبستگی	.۲۱۶	-.۰۲۰
	معادله	۴۰۰	۴۰۰

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون همبستگی اسپیرمن:
 بین جنسیت و تحصیلات و شغل و وضعیت تأهل با همه عامل‌ها رابطه معناداری وجود دارد؟

فقط تحصیلات با هزینه و وجدان رابطه عکس دارد و بقیه عوامل با هم رابطه‌ای ندارند.

۶- فرجام

در یک جمع بندی کلی می‌توان گفت که از میان عوامل متعدد تأثیرگذار در فساد اداری بر مبنای داده‌های تحلیل شده در این تحقیق، این متغیرها شامل خاص‌گرایی در محیط اجتماعی ایران، سرمایه منفی اجتماعی به معنی هنجارهای منفی حاکم، نبود جدیت لازم در نهادهای نظارتی در ایران، ترس به جای وجدان به عنوان منبع اساسی اجرای قوانین بودند. اما اینکه کدام یک بیشترین تأثیر را بر فساد اداری و به عبارتی در عدم همکاری مردم برای مبارزه با فساد داشتند یا باعث بیشترین بی‌اعتمادی به راه‌ها و رویه‌های قانونی شده‌اند، بایستی توضیح داد که در میان متغیرهای موجود، جدیت نهادهای نظارتی و خاص‌گرایی به عنوان سرمایه منفی اجتماعی بالاترین تأثیر را در جری شدن کارمندان خاطی و نیز بی‌اعتمادی مردم به رویه‌های قانونی و یا عدم همکاری برای رفع فساد داشته‌اند.

در ارزیابی چارچوب نظری این تحقیق بر اساس داده‌ها و یافته‌های این تحقیق،

همان‌گونه که در نظریه سرمایه اجتماعی از دیدگاه فرانسویس فوکویاما آمد، در این تحقیق نتایج تحلیل‌های آماری انجام شده نشان دادند که سرمایه اجتماعی با وجه بیرونی‌سازی مفرط می‌تواند به جای آنکه به عنوان عاملی برای توسعه عمل نماید، به دردسر برای توسعه تبدیل گردد. خانواده‌سالاری، قوم و خویش‌پرستی و فامیل‌خواهی نمونه‌ای از سرمایه منفی اجتماعی هستند و در نمونه ایران نشان دادند که چگونه برای عده‌ای خاص فرصت‌های غیر قانونی ایجاد و یا هزینه‌های جزایی را برای آنها کاهش می‌دهند و یا باعث افزایش فرصت‌ها و یا سرعت دسترسی به خدمات می‌گردد. به عبارتی، در این تحقیق دیدیم که مشاهده این مسائل در ایران توسط مردم باعث بی‌میلی مردم به همکاری برای مبارزه با فساد و بی‌اعتمادی به رویه‌های قانونی می‌گردد.

در ارزیابی نهایی دیدگاه نظری کلاوس اوفه با توجه به یافته‌های این تحقیق، وی اساس نظریه سرمایه اجتماعی را بر اعتماد گذارده است که این اعتماد اجتماعی از طرق گوناگون و جنبه‌های گوناگونی نمود می‌یافت که شامل موارد زیر بودند:

کارهای به خصوصی پرهیز می‌کنند که در هر صورت بر رفاه دیگران یا بر رفاه یک جمع تأثیر می‌گذارد. اعتماد به معنی این باور است که دیگران از اقدام یا خودداری از اقدام خود، به رفاه من / ما کمک می‌کنند و از آسیب زدن به من / ما خودداری می‌کنند. این باور در اقدامات مختلفی جلوه‌گر است که ماهیت این باور و میزان اعتماد در آن را نشان می‌دهد. از دید اوفه، بی‌اعتمادی باعث عدم همکاری می‌شود. اعتماد بیش از اندازه یا کورکورانه نیز به اعتمادورزی آسیب می‌رساند.

در این ارتباطات با توجه به مفروضات نظری دیدگاه اوفه، این موضوع ارزیابی شد که:

- قانونگذاران وظایف قانونگذاری را فراموش نکرده‌اند.
 - مأموران اداری فرصت‌طلبانه عمل نمی‌کنند.
 - شهروندان حتی در مواردی که از تنبیه رسمی در امان باشند، از قوانین سرپیچی نمی‌کنند.
- در تحلیل‌های انجام‌شده در این پیمایش دیدیم که بلی اگر مردم به دیگران و درستی اعمال دیگر اعتماد نکنند، آماده همکاری نیستند. به عبارتی همکاری و

▪ نخستین حوزه اعتماد شهروندان به همشهری‌های خود یا مقوله دنیای دیگران است.

▪ اعتماد به نخبگان سیاسی یا نخبگان دیگر بخش‌ها (پلیس، قضات، پزشکان، ارتش)؛

▪ اعتماد نخبگان به یکدیگر و نخبگان دیگر بخش‌ها از قبیل بخش‌های تجاری، کارگری، دینی، دانشگاهی و غیره؛

▪ اعتماد سطوح بالا به سطوح پایین جامعه که در آن نخبگان در باره گرایش‌های رفتاری عناصر بخش‌های مختلف کل توده به باورهایی دست می‌یابند.

از سوی دیگر بر اساس دیدگاه وی، شالوده اقتصاد سیاسی و عملکرد نهادهای حاکم بر آن بر پشتوانه انگارها، ادراکات و پیش‌بینی‌های مردم در برابر یکدیگر استوار است و کیفیات نظام نهادی و قانونی که همه ما در ذیل آن زندگی می‌کنیم، نه تنها پایبندی‌ها و تعهدات (من) است، بلکه دیگران نیز متعهد به رعایت این پیش‌بینی‌ها هستند. اعتماد از این دیدگاه به معنای باور به عملی بود که از دیگران انتظار می‌رود. مبنای این احتمال است که دیگران کارهای به خصوصی را انجام می‌دهند یا از انجام

پایبندی به رویه‌های قانونی در ایران مقید به این است که مردم ببینند دیگران نیز قانون را رعایت و وظایف خود را در اداره فراموش ننموده‌اند.

در ارزیابی دیدگاه نظری مک لنن بایستی گفت همان‌گونه که در چارچوب نظری این تحقیق نشان داده شد، رویکرد وی رویکرد اقتصادی به سرمایه اجتماعی بود. او برای توضیح مسئله اعتماد از مدل‌های بازار و اقتصاد کمک گرفته و معتقد است برای ایجاد اعتماد در بازار سه وسیله اساسی وجود دارد:

۱. شبکه‌های غیر رسمی مراعات متقابل بر اساس دوستی، روابط خانوادگی یا خویشاوندی نزدیک یا پیوندهای فرهنگی؛
۲. مجموعه‌ای رسمی از قواعد و مقررات حقوق که نظارت بر حسن اجرای آنها را شخص ثالثی بر عهده دارد. نظارت شخص ثالث مستلزم در دست داشتن قدرت تحقیقی، قضایی و اجرایی است. در این حالت رعایت هنجارهای درستکاری و پرهیز از تدلیس (تقلب) به مدد تدبیری بیرونی تأمین می‌شود که افراد به رغم استفاده‌های

کوتاه‌مدت ناشی از عدم رعایت و پایبندی حتی‌الامکان دلیل مصلحت‌جویانه برای رعایت و پایبندی داشته باشند. در این رویکرد نظارت و ضمانت اجرایی به صورت رسمی سازمان داده می‌شود. (ضمانت مد نظر اقتصاددانان)

۳. ضوابط اخلاق غیر رسمی که پشتوانه‌شان تعهد درونی برای پایبندی بدان ضوابط است (ضمانت مد نظر جامعه‌شناسان).

در مورد ضوابط اخلاقی غیر رسمی مک لنن به سه پریم اشاره می‌کند که متکی به تعهد درونی نسبت به هنجارها یا مقررات است. صفت بارز رویکرد سوم را پایبندی شرکت‌کنندگان به حاکمیت قانون بر می‌شمرد. از دید او سه زگوند زمانی شکل می‌گیرد که اشخاص به طور ناخودآگاه خود را نسبت به مجموعه معینی از مقررات و قوانین متعهد می‌شمارند.

در این تحقیق و تحلیل‌های آماری نشان داده شد که ضوابط اخلاقی درونی که در این تحقیق تحت عنوان وجدان مورد ارزیابی قرار گرفتند، نقش بسیار مهمی به عنوان عامل پایبندی به رویه‌های قانونی دارند. در

۵. هریسون، لارنس و ساموئل، هانتینگتون (۱۳۸۳)،
اهمیت فرهنگ، ترجمه انجمن توسعه مدیریت ایران،
تهران: امیرکبیر.

منبع لاتین

6. Fukuyama, Francis, (2002), "Social Capital and Development: The Coming Agenda", *SAIS Review*. Vol. XXII, No.1.

جامعه‌ای که پابندی به قوانین، ریشه در تعهد درونی مردم دارد، میزان همکاری با دیگران و نیز تمایل به رویه‌های قانونی افزایش می‌یابد و از سوی دیگر از سطح فساد پایین‌تری برخوردار خواهند بود.

پانویس

۱. دیدگاه بسیج منابع از دهه ۱۹۷۰ توسط جامعه‌شناسان آمریکایی بسط یافته است. از دیدگاه این نظریه، بازیگران به شیوه‌ای عقلانی (Rational) در عمل وارد می‌شوند و منافعشان را تعقیب می‌نمایند. نظریه پردازان عمده این دیدگاه افراد چون مایر زالد، آنتونی اوبرشال و چارلز تیلی هستند.

منابع فارسی

۱. قوام، عبدالعلی (۱۳۷۳)، توسعه سیاسی و تحول اداری، چاپ دوم، تهران: انتشارات قومس.
۲. دو اس، دی. ای (۱۳۷۶)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایبی، تهران: نشر نی.
۳. تاج‌بخش، کیان (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: انتشارات شیرازه.
۴. غفاری، غلام رضا (۱۳۸۶)، «اعتماد اجتماعی خاص گرایانه و تعمیم یافته (مطالعه موردی دو محله یوسف آباد و نازی آباد شهر تهران)»، فصلنامه علمی تحقیقاتی پژوهشنامه علوم اجتماعی گرمسار، سال دوم شماره دوم.